

KADINLAR ARASINDA OYNANAN DRAMATİK SEYİRLİK OYUNLARDA İŞLENEN KONULAR

Mevlüt ÖZHAN
(Türkiye)

ERMAN ARTUN
ÖZEL KİTAPLIĞI

Bölüm :

IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri, III. C., K.B. HAGEM Yay., Ankara 1992, s. 187-197

İnsanlar dünyaya geldikleri ilk dönemlerde meydana gelen doğal olayların nedenlerini çözemiyorlardı. Korku ve umutsuzluk veren (fırtına, gecenin karanlığı, şimşek çakması, yıldırım düşmesi, vahşi hayvanların saldırısı vb.) olayları gidermek, sevindirici olayların (gündüzün gelmesi, baharın gelmesi, fırtınanın dinmesi, avın yakalanması vb.) kutlanmak amacıyla toplu törenler yapıyorlardı. Bilinçsizce yapılan bu törenler zamanla bilinçli yapılan törenler haline dönüştü. Doğanın canlanması, yeni yılın uğurlu ve bereketli olması, kötülüklerin kovularak iyilerin çağrılması için yapılan bu törenler amacı değiştirilmiş olsa da günümüze kadar devam ettirilmiştir. Başlangıçta kadın-erkek, çocuk bütün topluluk üyelerinin katıldığı törenler zamanla sosyal ve kültürel yapıdaki değişikliklere paralel olarak, birlikte oynandığı gibi erkekler ve kadınlar arasında da ayrı ayrı oynamaya başlanmıştır. Bu farklılıklar oyun konularını da çeşitlendirmiş ve zenginleştirmiştir. Ritüel törenlerden kaynaklanan dramatik seyirlik oyunlar zamanla toplumsal konuları işleyen oyunlar haline dönüşmüş, aynı zamanda eğitici ve eğlendirici bir özellik kazanmıştır. Köy ve kasabalarımızdaki düğünlerin kına gecelerinde veya kadınlar arasında yapılan toplantılarda bu tür dramatik seyirlik oyunlara sıkça rastlamak mümkündür. Gelin, kaynana ve kumalar arasındaki çatışmaların yanı sıra, çok cvliliğin getirdiği problemler, kadınların toplumdaki yeri, genç kızların evlenme istekleri tercihleri gibi konular güldürü öğeleriyle birlikte eğitici öğelere yer verilerek işlenir. Böylece kına geceleri genç kızların toplumdaki yerlerini bilmeleri ve geleceğe hazırlanmalarını sağlar.

Oyunların açıklamasına geçmeden önce, işlenen konulara ışık tutması bakımından Türk toplumunda kadının geçirdiği sosyal ve kültürel evreleri kısaca açıklamakta yarar görmekteyim. Türk kadınının geçirdiği evreleri üç dönem halinde açıklayabiliriz:

- 1- Müslümanlığın kabulünden önceki dönem,
- 2- Müslümanlığın kabulünden Cumhuriyetin kuruluşuna kadar geçen dönem,
- 3- Cumhuriyetin kuruluşundan sonraki dönem.

1- Müslümanlığın kabulünden önceki dönem: Türkler Müslümanlığı kabul etmeden önce kadına büyük değer veriyorlardı. Kadının toplumda saygın bir yeri vardı. Kadın ev işi yapmanın ve çocuk yetiştirmenin yanı sıra, ailede söz sahibi olabiliyor, yeri geldiğinde de eyleyle birlikte savaşa dahi katılabiliyordu. Hakan'ın eşi ülkede hakan kadar söz sahibiydi. Savaşlarda ordu yenik düşüp hakan öldürüldüğünde veya esir edildiğinde karısı da esir edilmedikçe o devlet tam anlamıyla yenilmiş sayılmıyordu. Erkek aile reisiydi ve aile üzerinde gücü vardı. Ancak bu güç atıcrkil aile tipindeki babanın gücünden farklıydı. Atıcrkil ailede çocuk ve tüm aile bireyleri aile reisinin malları ve mülkleri arasındadır, isterse öldürtür, satar, başkasına hediye edebilir. Oysa eski Türkler'de babanın, eşi ve çocukları üzerinde törelerle

çizilmiş bir etkisi vardı. Törelere öylesine toplumsal bir baskıydı ki baba bile bozsa cezalandırılırdı. Tek kadınla evlilik hakimiyetiydi. Erkek her zaman anasına ve karısına saygı gösterirdi. Özellikle erkek çocuk yetistiren kadınlar daha çok saygı görürlerdi. Toplu olarak yapılan dini törenlere ve kutlamalara kadınlarda erkeklerle birlikte katılırlardı. Eş seçiminde evlenecek kız ve erkeğin düşüncelerine önem verilirdi.

2- Müslümanlığın kabulünden Cumhuriyetin kuruluşuna kadar geçen dönem: İslam dininin kadınlar için getirdiği kurallar ile Türklerin öteden beri getirdikleri gelenekler arasında bazen çatışmalar olmuştur. İslamiyetin kadınlarla ilgili kuralları daha çok ulema ve orta tabakalarında uygulanmıştır. Kırsal kesimlerde ise öteden beri süregelen gelenekler daha etkili olmuştur. Baba öldüğünde annenin ailedeki hakimiyeti, kadınlarla erkeklerin çeşitli törenlere birlikte katılabilmeleri vb. gelenekler buna örnek olarak verilebilir.

Bütün bunlara rağmen Osmanlı İmparatorluğu döneminde kadının ailedeki ve toplum içindeki yeri geri plana itilmiştir. Tek evlilik yerini birden çok kadınla evlenme almış, kadının kocasından ayrılması sadece erkeğin isteğine kalmıştır.

1839'daki Gülhane-i Hattı Hümayunu ile toplumun tüm kesimlerine olduğu gibi kadınlara da bazı haklar tanınmıştır. Bu serbestlikten yararlanılarak yayın organlarında kadın hakları ile evlilik ilişkilerini konu edinen yazılar yayınlanmaya başlanmıştır.

Özellikle Namık Kemal Tasvir-i Efkâr ve İbret gazetelerinde yazdığı makalelerde, Osmanlı İmparatorluğu'nda öğretimin batıdaki biçimiyle yeniden düzenlenmesi, kızların okullara devam edip çağdaş değerleri işleyen öğrenim görmelerini savunur. Terakki Gazetesi'nce yayınlanan kadın gazetesinde de kadınların kendi sorunları ile diğer konularda yazdıkları makalelere yer verilir. Bu makalelerde kız okullarının açılması, cinslerin eşitliği, tek eşliliğin üstünlüğü savunulur. İmparatorluğun son dönemlerine kadar bu mücadele devam eder ve bazı olumlu gelişmeler sağlanır.

3- Cumhuriyetin kuruluşundan sonraki dönem: Cumhuriyetin ilanından sonra Atatürk'ün çağdaş bir toplum yaratma yönündeki çabaları hız kazanır. Çeşitli söylevlerinde Anadolu kadınının özellikle Kurtuluş Savaşı sırasında gösterdiği fedakarlık ve kahramanlığı överek toplumumuzdaki gerçek yerlerini bulmaları gerektiğini savunur ve bu düşünceleri doğrultusunda önemli yeniliklere girer. Kılık kıyafet inkılabıyla kadının daha modern giyinmesi, Medeni Kanununun kabul edilmesiyle kadınların da kanun karşısında erkeklerle eşitliği, tek evlilik zorunluluğu, boşanmalar konusunda kadının da söz sahibi olması bu yeniliklerin başında gelmektedir. Harf inkılabından sonra ülke genelinde başlatılan okuma-yazma seferberliği ile kadınlarımızı da okuma yazma öğrenme fırsatı tanınmıştır.

3 Nisan 1930'da kadınlarımızı Belediye Meclislerine seçme ve seçilme hakkı verilir. 5 Aralık 1934'te de milletvekili seçme ve seçilme hakkı ile yurttaşlık hakları tanınmış olur. Bugün Türk kadını her alanda toplumdaki yerini almış durumdadır.

Bu bilgilerden sonra yurdumuzun çeşitli yörelerinde kadınlar arasında oynanan dramatik-seyirlik oyunlarda işlenen konuların anlatımına geçebiliriz. Oyunlar işledikleri konulara göre yedi gruba ayrılarak incelenmiştir.

IV. Millîterarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri, II: C., K.B. DAGEM Yay., Ankara 1992, s. 187-197

1. Birden fazla evlilik konusunu işleyen oyunlar: Ülkemizin her yöresinde oynanan bu tür oyunlarda birden fazla evliliğin getirdiği problemler ile kumalar arasındaki sürtüşmeler işlenmektedir. Ülkemizde her ne kadar resmi olarak tek kadınla evlilik hakimse de çeşitli nedenlerden (çocuğu veya erkek çocuğu olmaması vb.) dolayı ikinci bir kadınla gayriresmi evlilik özellikle kırsal yörelerimizde az da olsa sürmektedir. Bu konu kadınlar arasında oynanan oyunlarda yaygın olarak işlenmektedir. Kırşehir Kızılca köyünde oynanan "Köse Var" oyununda bir kadın yere yatar, üzerine bez örtülür. Bu kadının adı Köse'dir. Köse'nin iki karısı olur. Köse ölmek üzereyken mallarını kadınlar arasında paylaşır. İyi tarlalarını ve sağlam ev eşyalarını genç olan ikinci karısına, verimsiz olan tarlalar ile eski eşyaları yaşlı olan birinci karısına bağışlar ve ölür. Köse'nin ölümü üzerine kadınlar çeşitli ağıtlar yakarlar. Sıra ölünün elbiselerini yıkamaya gelince iki kadın anlaşmazlığa düşer. Birinci kadın en iyi tarlaları ve eşyaları verdiği için elbiseleri ikinci kadının yıkamasını ister. İkinci kadın da, Köse'nin sağlığında birincisine daha çok değer verdiği için onun yıkamasını ister, kadınlar anlaşamazlar ve aralarında kavga ederler.¹ Ankara Beypazarı köylerinde oynanan "Köse Oyunu"nda da Köse'nin sekiz, on karısı vardır. Köse kadınları arasında mirasını paylaşır. Kadınlar "oh bana daha iyi miras bıraktı" diye birbirlerine nisbet ederek seyircileri güldürürler.² Aksaray'da oynanan Köse Oyunu'nda Köse hasta olur, karıları yemek yedirmek isterler, Köse yemez. Köse mirasını karıları arasında paylaşır ve ölür. Kadınlar kendilerine düşen mirasa göre ağlaşırlar. Ağıtın sonra Köse'nin ağzına para, kuruyemiş konur, Köse dirilir, karılarını döver ve en genci ile nikah tazeler. Oyunun sonunda hep birlikte yemek yenilir.³ Bu oyunda Köse'nin öldükten sonra dirilmesi, doğanın canlanması amacıyla oynanan ölüp dirilme konulu oyunlarla benzerlik göstermektedir. Köse'nin dirilmesinden sonra da toplu olarak yenilen yemekte dirilişin kutlanmasıdır. Ankara köylerinde oynanan Köse Oyunu'nda da Köse'nin paçasına su dökülerek dirilitilir.⁴ Burada su döküldüğünde Köse'nin canlanmasıyla suyun doğaya ve diğer canlılara verdiği hayat arasında bağ kurmak mümkündür.

Gaziantep Oğuzeli Akçamezar köyünde oynanan "Bayteniz (maydanoz) Bacı Oyunu'nda Bayteniz Bacı'ya kocasının evleneceği, evlendiği, nökerinin gebe olduğu, bir oğlu olduğu, oğlanın öldüğü karşılıklı dörtlüklerle söylenir. Her dörtlükten sonra Bayteniz Bacı ile Bacı birlikte el çırpıp sekerler.⁵ Oyunda erkek çocuk doğuramadığı için kocası yeniden evlenen kadının durumu gülünç öğelerle anlatılır.

Bir başka oyunda da dört karısı olan bir erkek içlerinden birisini alarak İstanbul'a gzmeye götürür. Orada boyanmış süslenmiş kızları görünce karısını bir parka bırakarak kızların peşine düşer. Kızlardan birisini kandırarak evlenir ve parkta bekleyen karısının yanına bırakarak tekrar kız peşine düşer. Aynı şekilde iki kızı daha kandırarak evlenir ve karısının

- 1 ÖZHAN, Mevlüt: Kırşehir İli Dramatik Köy Seyirlik Oyunları, DTCF Tiyatro Bölümü Bitirme Tezi. (1976-1977).
- 2 AND, Metin: Geleneksel Türk Tiyatrosu, İstanbul 1985, Anka Ofset A.Ş.
- 3 AND, Metin: a.g.e.102.
- 4 KOŞAY, Hamit Zübeyir: Ankara Budun Bilgisi, Ankara 1935, Ulus Basımevi, 286 s.
- 5 KAYA, Mehmet: Gaziantep Yöresi Köy Seyirlik Oyunları. AÜ DTCF Tiyatro Bölümü Bitirme Tezi (1971-1972).

yanına getirir. En sonunda karısı ile sonradan getirdiği kızlar bir olarak adamı döverler, köca kızları bırakır ve karısını alarak köyüne döner.⁶ Oyunda çok evlilik ile kırsal kesim insanının şehir kızlarına bakış açısı eleştirel bir gözle işlenmektedir. İzmir Seferihisar'da oynanan "Gelin Kaynana Oyunu"nda greki bir erkek bir kızın arasında bir kavganın olduğu anlatılır.⁷

Verilen örneklerde görüldüğü gibi birden fazla kadınla evlenme konusu komik unsurlarla abartılarak eleştirici bir gözle anlatılmaya çalışılıyor.

2- Gelin-Kaynana çatışmasını işleyen oyunlar: Bu gruptaki oyunlarda gelin-kaynana anlaşmazlıkları, kavgaları, annesi ile karısı arasında çaresiz kalan kocaların durumları komik unsurlarla anlatılır. Gerçek hayatta çok sık görülen bu tür olayların özellikle kına gecelerindeki oyunlarda konu olarak seçilmesi eğlendirmenin yanısıra hem yeni evlenecek kızları hem de kaynana adaylarını eğitmektir.

İsparta'da oynanan "Gelin Kaynana Oyunu"nda, kaynana, oğlan gelin ve komşu kadın vardır. Güvey olan kadına erkek, kaynana olan kadına yaşlı kadın elbisesi giydirilir. Oğlan, Ocak başında darı
Sağolsun kocakarı
Hükümetten izin var
Bir erkeğe beş karı

dörtlüğünü söyler. Bunu duyan kaynana oğlunun yeniden evlenmek istemesine sevinir. Kaynanasına kızan gelinle kaynana arasında dörtlüklerle atışılarak kavga edilir. Kavgayı duyan komşu kadın kaynana ile gelini ayırmaya çalışır. Gelin elinde fırsat olsa kaynanasına ne yapacağını şu dörtlükle ifade eder.

Kaynanayı netmeli
Kaynar kazana atmalı
"Yandım gelin" dedikçe
Altına odun atmalı

Her dörtlükten sonra gelinle kaynana karşılıklı oynarlar.⁸

Suşehri'nde oynanan "Kaynanam Öldü" oyununda, kaynana odanın ortasında dizlerinin üzerine oturarak öne doğru eğilir, üzerine örtü örtülür. İki kız arka arkaya geçerek kaynananın etrafında dönüp mani söylemeye başlarlar, aynı zamanda da elleriyle sırtına vururlar ve ağlıyormuş gibi yaparlar. Son maniler söylenirken kaynana sıçrayarak kalkar ve mani söyleyenleri kovalar.⁹ Bu oyunda ölen kaynananın dirilmesi konu ediliyor. Ancak diğer ölüp dirilme konulu oyunlarda olduğu gibi ölenin dirilmesi sonucunda eğlenme ve sevinç olmuyor.

Çumra'nın Fethiye köyünde oynanan "Kaynanam Cadı Diyorlar" oyununda yine bir kız ortaya oturur ve üzerine örtü örtülür. Bir iki kız da evin gelini olarak kaynananın etrafında tef çalıp türkü söylerler:

-
- 6 KARADAĞ, Nurhan: Köyümüzde Şenlik Var, (Senaryo yapım yılı ve no'su 1987 B-47) X. Bölüm, Ulusal Sanat, s.13-18.
7 ÖZSU, M. Necati: Seferihisar Orta Oyunları 1, TFA 3 (99), Ekim 1957, s.1583.
8 KOÇ, Mustafa: Gelin Kaynana Oyunu, TFA 3(55), Şubat 1954, s.868.
9 POLAT, Şükrü: Süşehri Dügünlerinde Ortaoyunları, TFA 3(67), Şubat 1955, s.1067.

Kaynanam cadı hastalar oldu

IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri, III. C., K.B. HAGEM Yay., Ankara 1992, s. 187-197

Ya öldü ya gelecek

Oğlan da pezevenk doktora gitti

Ya geldi ya gelecek

Oğlan eve gelir, annesi hasta olduğunu söyleyince doktor getirmeye gider, gelinler tef çalarak aynı dörtlüğü söylerler. Oğlan tekrar gelir ve annesine nasıl olduğunu sorar, annesi gelinlerin kendine baktığını söyleyince doktor getirmez. Oğlan dışarı çıkar, gelinler yine kaynananın etrafında tef çalarak dönerler arada bir de ayaklarıyla, tefle kaynanaya vururlar. Oğlan geldiğinde kaynana, gelinlerin kendisine bakmadıklarını, üstelik de dövdüklerini söyler. Oğlan gelinlere sorar ama cevap alamaz, çıkar gider. Son geldiğinde annesinin ölmüş olduğunu görür. Gelinler kaynanalarının ölümüne sevinerek kaçırlar ve oyun biter.¹⁰

Safranbolu'da oynanan bir oyunda da önce evli bir kadınla bir genç kız karşılıklı maniler söyleyerek atışrlar, amaç hangisinin üstün olduğunu kanıtlanmasıdır. Oyunun ikinci bölümünde yaşlı bir erkekle evlendirilen genç kadının duyguları dörtlükler söylenerek anlatılır. Üçüncü bölümde ise zengin bir eve gelin giden fakir kızın yemek yapma konusunda kaynanasıyla olan kavgası ile araya giren başka bir kadının geline öğütleri işlenir.¹¹

Yukarda verilen örneklerde görüldüğü gibi kına gecelerinde oynanan oyunlarda gelin kaynana çatışmasını işleyen oyunlar oldukça fazla. Ülkemizin kırsal kesimlerinde çeşitli sebeplerden dolayı aileler bir arada oturmaktadırlar. Bunun sonucu olarak da aile içerisinde, genellikle de gelinler ile kaynanalar arasında sürtüşmeler başlamakta, zamanla ilerleyen bu sürtüşmeler kavgalara kadar dönüşebilmektedir. İşte aile içerisindeki bu anlaşmazlıklar oyunlaştırılarak anlatılmakta, gelinlik çağındaki genç kızlarla kaynana olacak kadınların dikkati çekilmektedir.

3- Kız kaçırma konusunu işleyen oyunlar: Kız kaçırma olayı toplumumuzda sık görülen olaylardan biridir. Erkekler arasında oynanan pek çok oyunda işlenen kız kaçırma, kadınlar arasındaki oyunlarda da sıkça işlenmiştir. Kız kaçırma konulu oyunların kökeni eski bolluk törenlerine kadar uzanır. Ancak burada inceleyeceğimiz oyunlar toplum-sal bir olgu olan kız kaçırma olayını işlemektedirler.

Ankara Kızılcahamam ilçesi Akdoğan köyünde oynanan "Kız Kaçırma" oyununda iki kız erkek kıyafeti giyerek bir yere saklanır. Çalgı eşliğinde seyircilerin arasında oynayan kızlara saldırarak içlerinden birini kaçırlar. Seyirciler kaçırılan kızları arayarak bulurlar. Olay mahkemeye intikal eder, seyircilerin arasından bir kız hakim olur ve delikanlıları sorguya çeker. Kaçırılan kız mahkemede isteyerek kaçtığını söylerse delikanlı cezalandırılmaz, iste-

10 OĞUZER, Şeyda: Çumra'nın Fethiye Köyünde "Kaynanam Cadı" Oyunu, TFA 14(285), Nisan 1973, s.6 6621.

11 BAHA, Ahmet: Safranbolu'da Yürük Düğünleri, HBH1(17), 1 Mart 1931, s.108-115.

meden kaçırıldığını söylerse cezalandırılır.¹² Görüldüğü gibi oyunda, kaçırma olayından sonra gerçek hayatta uygulanan kurallar aynen tekrarlanmaktadır. Yakalanan gencin mahkeme edilmesi, kızın gönüyle kaçışını söylemesiyle erkekten cezalandırılmaması gibi.

Bolvadin'de oynanan başka bir kız kaçırma oyununda, kınacı olarak oğlan evinden gelen kadınlardan biri erkek kıyafeti giyerek kız evinden bir kızı kaçıtır. Kız evi telaşlanır, efeye armağanlar verilerek kız kurtarılır.¹³ Kız kaçırma konulu oyunların değişik bir varyantı da "Pıruk Oyunu"nda görülür. İki kadın yaşlı erkek kıyafeti giyerek dede olur, bir kadın da arap olur. Dedenin birinin sırtında kül torbası bulunur. Sırtı torbalı dede odaya girer, kadınlar dedeye ne istediğini sorarlar, dede de kız istediğini, sırtına bindirip gezdireceğini söyler. Seyircilerden bir kız dedenin sırtına atayarak kamburunun üzerine oturur. Dedenin niyetinin kötü olduğunu öğrenince sırtından atayarak kaçır ve saklanır. Dede seyircilerden kızı bulmalarını ister, bağırır, çağırır. Gürültüyü duyan diğer dede odaya girer ve kızın kendisine ait olduğunu söyleyerek diğer dedeyle kavgaya başlar. Yaşlı bir kadın onları ayırmak ister ama birinci dede kadını zorla götürmek ister. Arap gelir iki dedeyi de kadınların arasından çıkarır.¹⁴

4- Evlenme konusunu işleyen oyunlar: Bu gruptaki oyunlarda evlilik konusunda kızların, kız annelerinin tercihleri ile evde kalmış kızların durumları işlenir.

Kırşehir ili Mucur ilçesi Avcı köyünde bir masaldan uyarlanarak oynanan "Katurcığız" adlı oyunda evlenecek genç kızla erkek fizik güç, zeka üstünlüğü vb. yönlerden karşılaştırıldıktan sonra evlenirler. Oyunda genç bir kadına erkek kıyafeti giydirilir, iki kadın da erkek kıyafeti giyer, birisi terzi diğeri kuyumcu olur. Ayrıca bir genç kız ve bir de yaşlı kadın oyunda rol alırlar. Kız çeşmeye su almaya gider, erkek de gelerek ona laf atar, kız oğlana kızar ve evine gider. Oğlan helva satıcısı olarak kızın evinin önüne gelir ve bir öpücüğe bir tekne helva vereceğini söyler. Kızın annesi kızına, helvacıya bir öpücük verip helva almasını söyler. Kız helvayı alır ve çeşmeye gider, oğlan da çeşmeye gelerek kıza tekrar laf atar, kız tersleyince bir öpücüğe helva alırken ses etmediğini söyler. Kız oyuna geldiğini anlar ve oğlana bir oyun düşünür. Oğlanın kızla düğünü olacağı duyurulur. Oğlan terziye gider ve kendisine iyi bir elbise yapmasını söyler. Kuyumcuya gider ve altın terlik ile sini yapmasını söyler. Arkasından kız erkek kıyafeti giyerek terziye gider ve elbise yerine tazıya çul yapmasını, kuyumcuya da altın terlik ve sininin yerine tazısı için bir halta (bilezik) yapmasını söyler. Kız üzerine çanlar takılmış kürk giyerek oğlanın yattığı odaya girer, oğlan korkar ve kim olduğunu sorar. Kız da azrail olduğunu, canını almaya geldiğini söyleyince oğlan kıza yalvarır. O da elindeki ciğeri kalçalarının üzerinde kestirirse bağışlayacağını söyler, oğlan kabul eder. Kız getirdiği ciğeri oğlanın kalçalarının üzerinde keserek gider. Tekrar çeşmede buluştuğlarında azrailim diye gelenin kız olduğunu anlayan oğlan kızı gelin geldiği gün öldürmeye yemin eder. Terziden elbiseyi ister terzi ona çul verir, kuyumcu altın terlik ve sini yerine halta verir. Oğlan bu oyunu da kızın yaptığını anlar ve iyice kinlenir. Kız gelin olarak gelince odada yalnız kalır. Bir pekmez küpünü getirip üzerindeki gelinliği giydirerek odanın ortasına koyar. Baş kısmına ip bağlayarak kapının

12 KAZMAZ, Süleyman: Köy Tiyatrosu, Ankara 1950, Ulus Basımevi, s.38.

13 AND, Metin: a.g.e. 113.

14 Köy Postası (105), Nisan 1953, s.25.

IV. Millîyetçilik teması taşınır. Oğlan kızın evlenmesini kızın kızı ve kızıyla oynamış, oyunlanınca kızın kapının arkasında duran kız ipi çeker ve küpün üstündeki gelinlik "evci" der gibi sallanır. Oğlan elindeki bıçağı hızla küpe vurur, küp kırılır ve içindeki pekmez akar, oğlan pekmezden bir avuç içince "kanın bu kadar tatlıydı da kendin ne kadar tatlıydın" diye söylenir. Kız kapının arkasından çıkar, birbirlerine sarılırlar ve seyircilerle birlikte oynarlar.

Dede Korkut Hikayelerinden "Kam Büre Bey Oğlu Bamsı Beyrek" hikayesinde de Banı Çiçek, dadı kıyafetine girerek Bamsı Beyrek'le ok atma, ata binme yarışı ve güreş yaparlar. Yarışlar sonunda dadının Banı Çiçek olduğu anlaşılır.¹⁵ Yukarıda sözünü ettiğimiz Kaurcıgızı ile bu hikaye arasındaki benzerlik dikkat çekicidir. Her iki olayda da evlenecek gençlerin dolaylı olarak birbirlerini tanımaya çalışmaları anlatılıyor. Evlilikte eşlerden birinin üstünlüğü değil, her yönleriyle birbirlerini tamamlayarak evlenmelerinin daha doğru olacağı belirtiliyor.

Konya Cihanbeyli ilçesi Karabağ köyündeki "Kirpi" oyununda bir kız dizlerinin ve kollarının üzerine kirpi gibi yatar, üzerine bir tül örtülür. Ellerini birleştirerek örtünün altından çıkarır ve kirpinin ağzı gibi yapar. Etrafındaki kızlar "falanca sana düğün geldi alır mısın?" diye sorarlar, kız istemiyorsa ses çıkarmaz, ellerini tülün altına çeker. Değişik kişilerin düğün geldiği söylendiğinde kız istemiyorsa aynı hareketi yapar. Gönlinin olduğu oğlanın ismi söylenince sevinir, ayağa kalkar ve oynar. Bu oyun aynı zamanda kızın gönlinin kimde olduğunu da belirtmiş olur. Düğün gecesi orada bulunan oğlanın akrabaları durumu oğlanın annesi ve babasına bildirirler, onlar da kız isterler, iki tarafça da uygun görülürse iş biter, nişan yapılır.¹⁶

Suşehri'nde oynanan "Kaşların Karasına" oyununda iki genç bir kıza kur yaparlar, sıra ile türkü söyleyerek etrafında oynarlar. Kız iki gençten hangisini beğenirse ona sarılır.¹⁷ Benzeri tür konuyu işleyen halk oyunlarımıza da rastlıyoruz. Çorum'da Dillala, Artvin'de Sarıçiçek, Kars yöresinde oynanan Kıskaç adlı oyunları örnek olarak verebiliriz. Çanakkale Biga ilçesi Bozlar Köyündeki "Kezban Ana" oyununda da sarhoş erkek görünümüne giren kız, elinde rakı şişesiyle ortada oturan kızın etrafında dans eder, türkü söyler. Arada bir de kızın annesi olan Kezban Ana'dan kız ister. Kızın imam ve yemişi olmak üzere iki talihlisi daha vardır. Anne kızını imama vermek ister, kızın tercihi sarhoştur, sonunda da onunla evlenir.¹⁸ Karaman Taşkale kasabasındaki "Sarhoş'un Kız Kaçırması" oyununda da kız sarhoşu tercih eder.¹⁹ Çolaklı da da oynanan "Siniler" oyununda oğlan evince getirilen hediyelerin kız tarafınca beğenilmemesi, kız annesinin kızını nereye vermek istediği karşılıklı dörtlükler söylenerek oynanır.²⁰ Niğde'deki "Değirmenci" oyununda değirmençe buğday öğümeye giden üç kadının değirmencilerle anlaşarak evlenmeleri konu edilir.²¹

15 Bugünkü Türkçemizle Dede Korkut Hikayeleri, Haz. Cevdet Kudret, Varlık Yayınları A.Ş. İstanbul 1980 s.232.

16 ELÇİN, Şükrü: Anadolu Köy Oyunları (Köy Tiyatrosu), Ankara 1977, Ayyıldız Matbaası, s.93.

17 POLAT, Şükrü: Süşehri Düğünlerinde Ortaoyunları, TFA 3(67), Şubat 1955, s.1062.

18 KARADAĞ, Nurhan: a.g.e., IX.Bölüm, s.4.

19 MEYDAN, Filiz: Taşkale Kasabası Folklor Derlemesi, HAKAD Arş. BVB. 91.0005.

20 TAYLAN, Ertuğrul: Çoraklı'da Seyirlik Oyunlar, TFA 16(209) Nisan 1975 s.7294-7295.

21 AND, Metin: a.g.e., s.88.

Evlenme konulu oyunların yanısıra çeşitli kusurları veya sakatlığı dolayısıyla evlenemeyen kızların durumunu anlatan oyunların sayısı da oldukça fazladır. Kilis'in Karnebi ve Çengiz köylerindeki "Kız Sana Düğür Geldiler" oyununda bir gövü kör, bir ayak topal, eli çolak, sırtı kambur olan kıza bir kadın düğürcü geldiğini söyleyerek sakatlıklarını sayar. Kız bunları kabul etmez, düğürcülerin gitliğini öğrenince elindeki sopa ile sağa sola saldırır.²² Tokat Yazıbağı köyünde oynanan "Deli Kız" oyunu danslı, türkülü ve taklitli bir şekilde oynanır. Kadınlar koro halinde Deli Kıza sinisinde yelek geldiğini söylerler. Deli Kız arkasında siniyle gelen kadına bakar, sininin boş olduğunu görünce yeleşin nerede olduğunu sorar, kadınlarda sırtı kambur olduğu için gelmediğini söylerler. Deli Kız kambur taklidi yaparak,

Kurbanınız olam komşular
Kurbanınız olam köylüler
Haniya bunun kamburu

diye şarkı söyler. Oyun, çeşitli eşyaların geldiği, bu eşyalara uygun sakatlıkları olduğu için gelmediği söylenerek devam eder. Deli Kız da söylenen sakatlıkların taklidini yapar.²³ Niğde Aksaray köylerinde oynanan "Çıkrıkçı" oyununda kız çıkrıkta (bir kız yere oturur, üzerine bez örtülür, bir kolu dışarda kalır, diğer oyuncu bu kolu dönderir) iplik bükerken düğürcü gelir. Kız anasını bulmaya gidince düğürcü geri gider. İkinci düğürcü gelir, kız yine anasını bulmaya gittiğinde o da gider. Üçüncü düğürcüye kızın annesi daha sonra gelmelerini söyler. Dördüncü düğürcü çingenedir. Annesi kızı çingenelere verir, kız kaderine razı olur eşeğe binerek gelin gider.²⁴

Evlenme konusunu işleyen oyunlarla ilgili örnekleri daha da çoğaltmak mümkün. Genelinde işlenen konular çok az farklılıklarla birbirinin aynısı. Yukarıda verilen örneklerde görüldüğü gibi bu oyunlardan bazısı genç kızların gerçekten evlenmek istedikleri gençleri çevreye bildirmelerine yardımcı olmaktadır. Bir kısım oyunlarda da anne ile kızın farklı karakterdeki veya meslekleri kişilerle ilgili tercihleri dile getirilerek gençlerle orta yaşta kuşağın evlenilecek kişiyle ilgili düşünceleri arasındaki farklılıklar sergilenmektedir. Kız Sana Düğür geldiler, Deli Kız, Çıkrıkçı oyunlarında da sakatlıkları nedeniyle evlenemeyen kızların durumu kaba ama biraz da onur kırıcı bir şekilde işlenmektedir. Ama aynı zamanda da seyreden herkes söylenen sözlerin ve yapılan taklitlerin nihayet bir oyun olduğunu kabul etmektedir.

5- Törenselleşen Oyunlar: Bu gruba dahil edilen oyunlar bolluk, bereket ve üremeyele ilgili oyunlardır. İnanıştan kaynaklanan törenselleşen oyunları ağır basar.

Adana köylerinde bulgur yapma zamanı olan Temmuz ya da Ağustos aylarında oynanan "Yüz Boyama" oyununda akşam köy meydanına ateş yakılır. Kadınlar on, onbeş evden-

22 AND, Metin: a.g.e., s.88.

23 ESEN, Mehmet: Yazıbağı Köyünde Seyirlik Kadın Oyunları, AÜ DTCF Tiyatro Bölümü Bitirme Tezi.(19686)

24 KILIÇ, Mehmet: Niğde Aksaray Bölgesinde Köy Seyirlik Oyunları, AÜ DTCF Tiyatro Bölümü Bitirme Tezi. (1971)

buğday toplayarak yanan ateşin üzerine bir kazanla koyarlar. Buğday veren kadınların yüzü siyaha boyanır. Kadınlar ateşin etrafına otururlar, bolluk, bereket, bereketi vermeleri için toplu halde dua ederler. Duadan sonra sırayla kalkıp ateşin etrafında danseder gibi dolanırlar. Kazandaki buğday iyice kaynayıp helva yapılır ve ertesi günü komşulara dağıtılır. Kadınların yüzlerini boyaması ilkel törenlerdeki maskları andırmaktadır. Ateş yakılarak etrafında dua ve dans edilmesi ilkel törenlerle, Ortaasya Şaman törenlerindeki kötü ruhların kovularak yerine iyilerin gelmesi için yapılan törenlerin bir kalıntısıdır.

Çorum İskilip ilçesinde yapılan "Bahar Kutlama Töreni" de baharı karşılamak, yılın bolluk ve bereketlilik içerisinde geçmesi için yapılır. Çiğdemler çıkmaya başlayınca yapılan bu törenlere kadınlar en yeni elbiselerini giyerek toplu halde katılırlar. Törenlere erkeklerin katılması yasaktır. Kadınlar ellerine eşarplar, mendiller, kumaş parçaları alarak Erenler Tepe-si'ne çıkarlar. Kutsal saydıkları ağacın çevresine daire olurlar. Mani söyleyerek ağacın çevresinde dönmeye başlarlar. Her mani başında birgenç kız elindeki eşarp, mendil veya kumaş parçasını ağacın dâhna bağlar. Maniler ve bağlama işlemi bitince götürülen yiyecekler toplu olarak yenir ve köye dönülür.²⁵

Diyarbakır Kuşlukbağı köyünde İkbaharda sürü yaylaya gidince "Beri" denilen bir tören yapılır. Sürünün yanına ilk kez süt sağmaya gidileceği zaman yapılan bu törenden önce evlerde nohut haşlanır. Köy kadınları haşladıkları nohutla birlikte kurusoğan ve süt sağacakları kapları alarak toplu halde sürünün bulunduğu otağa giderler. Sürünün yanına varan kadınlar yere küçük bir çukur kazarlar, getirdikleri soğanları çukura koyarlar, üzerinede süt sağacakları kabı koyarlar. Sonra nohutları sağa sola saçarlar ve "Bereket olsun, bereket olsun" diye sütü sağmaya başlarlar.²⁶ Burada soğan ve nohut bereketin simgesi olarak kabul edilmektedir.

Karaman ili Taşkale Kasabasında halı çözümü bir törenle yapılır. Halı çözecek kadına komşuları yardım etmek için toplanırlar. Halı çözmeye başlamadan önce ev sahibi kapının koluna kırmızı renkli bir ip bağlar, bu ip uğurun ve bereketin simgesidir. Daha sonra ocak yakılarak üzerine tencereyle su konur. Ocaktan çıkan dumanlar sındı adı verilen makasla dua edilerek kesiliyor gibi yapılır, böylece halının kolay dokunacağına, sındınının halıyı iyi ve düzgün keseceğine inanılır. Halı türküler söylenerek çözüldükten sonra ocakta kor haline gelen odun parçaları alınarak tenceredeki suyun içine atılır. Böylece de halının nazardan korunacağına inanılır.²⁷

Ülkemizin hemen her köyünde Hidrellez günü kadınlar arasında törensel oyunlar yapılır. Hidrellezden bir gün önce su dolu bir kabın veya bir torbanın içerisine kadınlar küpe, yüzük, zincir veya başka şeyler atarlar. Bu kap bir gün bekletilir. Hidrellez günü kadınlar bir araya toplanarak kabı ortaya koyarlar ve içindeki eşyaları tek tek çekmeye başlarlar. Her eşya çekilirken bir mani söylenir, mani söylenirken kimin eşyası çekilmişse o mani eşya sahibinin kaderi olarak kabul edilir.

25 KARADAĞ, Nurhan: Köyümüzde Şenlik Var, V. Bölüm, s.5-7.

26 KARADAĞ, Nurhan: a.g.e. V. Bölüm, s.7.

27 ÖZHAN, Mevlüt: Taşkale Kasabası Folklor Saha Araştırması, BVB 88.0018.

Bu guruptaki oyunlardan sadece Adana köylerinde oynanan "Yüz Boyama" oyunu dramatik özellik taşımaktadır. Diğer oyunlar törensel özellik göstermelerine rağmen dramatik bir özellik taşımamaktadır. Bahar Kutlama Töreni'nde ağaca eşarp, bez parçası vs. bağlanması genç kızların olmasını istedikleri dileklerini, ağaçtan veya ağacın yanında bulunan ya da bulunduğu varsayılan ermiş mezarından, gerçekleştirmesini istemeleri ve olacağına da inanmaları düşüncesi yatmaktadır. Hidrellezde söylenen maninin torbadan eşyası çekilen kadının kaderi sayılması, kader ve kismetle inanılması düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Böylece baharla birlikte gelen yeni yılın şans, uğur getirmesi temenni edilmektedir. Diyarbakır Kuşlukbağı köyündeki "Beri" töreninde ise hem baharın karşılanması hem de bereketli olması amaçlanmaktadır.

6- Cinsel temaları işleyen oyunlar: Kadınlar arasında oynanan oyunların büyük çoğunluğunda cinsellik ön planda gelmektedir. Genellikle söz ve hareketlerle cinsellik ön plandadır. Bu oyunlarda en müstehcen sözler rahatlıkla kullanılmaktadır. Hareketler ise çimdik, birbirlerinin çeşitli yerlerini sıkma, öpme, sarılma şeklinde kendini göstermektedir. Sözler ve hareketler abartılarak komik unsur olarak kullanılmakta ise de aynı zamanda kadınlar arasındaki cinsel problemlerin bir yerde dışa vurulmasıdır. Toplumumuzdaki cinsel eğitimsizlik özellikle de kırsal kesimlerimizde kadınlarımızın cinsel konudaki problemlerini rahatlıkla başkalarına soramamaları, o problemlerin bu tür oyunlar sırasında kaba bir şekilde dile getirmelerini sağlamaktadır. Şimdi bu tür oyunlardan örnekler verelim:

Tokat Yazıbağı köyünde oynanan "İnekçi" oyununda çocuğu olmayan bir kadın bir adama giderek çocuğunun olmadığını söyler. Adam da inek olursa çok çocuğu olacağını söyler. Kadının boğazına bir eşarp bağlayarak pazara satmaya götürür. Seyirciler ineğe müşteri olurlar. Her müşteri ineğin iyi olup olmadığını kontrol ediyormuş gibi kadının kalçalarını ve çeşitli yerlerini okşarlar, sıkarlar, Kadın sonunda birisine satılır ve oyun biter.²⁸ Aynı köyde oynanan "Emmi" oyununda da kadınlardan birisi erkek kıyafeti giyer, bacaklarının arasına kepeçyi sapından kalın bir lastikle bağlar. Kadınların arasına girer. Seyirci kadınlar, emminin etrafını çevirerek sürekli birşeyler isterler veya bacağıının arasındaki şeyin ne olduğuyula ilgili sorular sorarlar. Her soruda Emmi bacaklarını hızla yana açınca lastiğe bağlı olan kepeçenin ucu karnına çarpar. Kadınlar Emmi'yi misafir etmek isterler, Emmi misafir olmaz ve oyun biter.²⁹

Kilis'in Karnebi köyünde oynanan Komşunun oğlu oyununda köylerde genç kız ve erkek arasında kurulan gizli ilişki konu edilmektedir. Toplumsal baskılar nedeniyle duygu ve düşüncelerini birbirlerine söyleyemeyen genç kız ve erkeğin gizlice birlikte olmaları, kızın hamile kalması ve doğum yapması anlatılır.³⁰

Ülkemizin pek çok köyünde kına gecesi bir kadın erkek elbisesi giyerek kadınlara saldırır, onları öper, çimdikler, yere yatırarak sevişme hareketleri yapar.

28 ESEN, Mehmet: Yazıbağı Köyünde Seyirlik Kadın Oyunları, AÜ DTCF Tiyatro Bölümü Bitirme Tezi. (1986).

29 ESEN, Mehmet: a.g.e.

30 AND, Metin: Geleneksel Türk Tiyatrosu, s. 82-83.

IV. Milletlerarası Sadece eğlenmek amacıyla oynanan HAYALİLER, Bu kaböüsündeki oyunlar kadınlar arasında sadece gülüp eğlenmek amacıyla oynanmaktadır. Eskişehir köylerinde oynanan "Tülbentçi" oyununda bir kadın erkek kılığına girer, koltuğuna bir bohça eline de bir tülbent alarak "Tülbent yemeni alırmısınız?" diye seyircilerin arasında gezmeye başlar. Kadınlar veresiye almak istediklerini söylerler, satıcı kabul eder. Kadınlar tülbentlerini alırlar. Daha sonra tülbentçi para toplamaya gelir ama kimse vermez. Tülbentçi "Yetişin evliyalar, embiyalar" diye bağırınca daha önce beyaz çarşafa sarınmış olan kadınlar ortaya çıkarlar ve para vermeyen kadınları döverler.³¹

Denizli Buldan Kadıköy'de oynanan "İsbaha" oyununda da İsbaha üç karısı olan erkektir. İsbaha tefçi kadının çaldığı oyun havalarna uygun olarak oynar. Sonunda tefçiye sinirlenir ve bayılır, doktor çağılır, doktor muayene ettikten sonra tabuta konur gibi odadan çıkartılır.³²

Ankara köylerinde oynanan "Hortlak" oyununda öldükten sonra hortlayan bir kızın okuma isteği ile öbür dünyadaki sorgulaması anlatılır. Oyunda bir kızın sırtına yastık sarılır, yüzüne hamurla maske yapılır, üzerine çarşaf sarılır ve bir kilimin üzerinde odaya getirilir. Kız yattığı yerden "hortladım" diye kalkar. Seyirciler kıza önceki dünyada neler olduğunu sorduklarında "Demir topuz var" diye cevap verir. Annesini babasını sorar, kendisini okutmadıkları için onlardan hakkını alacağını söyler. Annesi babası haram yedikleri için kendisinin sorguya çekildiğini söyler. Çeşitli konularda konuştuktan sonra odadakilere sarılmaya başlar, herkes kaçıır. Oyunun sonunda çocuklar korkmasın, yapılan şeyin oyun olduğunu anlasınlar diye oyuncu herkesin önünde üzerindeki çarşafı, yüzündeki maskeyi çıkarır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, kadınlar arasında oynanan dramatik seyirlik oyunlar sadece eğlenmek için oynanmayıp aynı zamanda eğitici bir fonksiyonu yerine getirmektedir. Bu oyunlarda toplumun değer yargıları, olaya bakış açısı açıklıkla sergilenmektedir. Özellikle genç kızlar bu oyunlar vasıtasıyla çeşitli konularda eğitilerek geleceğe hazırlanmaktadır.

31 KAZMAZ, Süleyman: Köy Tiyatrosu, Ankara 1950, Ulus Basımevi, s.28.

32 KOŞAY, Hamit: Ankara Budun Bilgisi, Ankara 1935, Ulus Basımevi, s.286.